

A magyarországi könyvtörténeti kutatásokról

Az Iskolakultúra 1996 szeptemberi és 1997 májusi számában több olyan tanulmányt közölt, amelyek az elmúlt néhány évtized magyarországi könyvtörténeti kutatásaiból adtak ízelítőt, kihangsúlyozva, hogy ezek a tanulmányok a könyvelőállítás kézíratos, illetve kézműves (nem gépi) munkát érintik. A számos hazai kutatóműhelyben párhuzamosan folyó munkát elvileg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtörténeti és bibliográfiai Munkabizottsága hangolja össze, a valóságban azonban nagy szerep jut a szakemberek egymás közötti informális kapcsolatainak. Számos könyvtári és múzeumi műhely jószerevével csak ezen utóbbi módon kapcsolódik a közös munkához.

Kovács Máté szerkesztésében 1963-ban egy máig haszonnal forgatható kézikönyv jelent meg *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az állam alapításától 1849-ig* címmel. Ezt követte egy második kötet a második világháború végéig tartó tematikával, s régóta tervezik a munka folytatását *Fülöp Géza* irányításával. Az első kötet megjelenése óta eltelt több mint három évtized azonban – és mostantól csak az 1800 előtti időszakról beszélünk – a magyarországi filológiai jellegű alap kutatásokban túlzás nélkül virágkornak mondható. A rendelkezésre álló forrásanyag megtöbbszöröződött, a könyvtörténet több részterületén a dokumentumok rendszerezése is megtörtént, illetve látványosan előrehaladtak ezek a munkálatok. Joggal vehető fel tehát egy új kézikönyv megírása, egy olyané, amely a tizkötetes akadémiai *Magyarország története*, a *Magyarország zenetörténete*, a *Magyarországi művészet* vagy a *Magyar sajtótörténet* mellé helyezhető. A nemzetközi kutatások közben egészen más szempontból foglalták össze a nyugat-európai országokban már évtizedekkel ezelőtt feltárt és kiadott forrásanyag tanulságait, tehát egy új kézikönyvben ezen újabb szempontokat is érvényesíteni tudnánk mondandónk megfogalmazásában.

Az Iskolakultúra hasábjain összefoglaló esszékben, illetve esettanulmányokon keresztül megpróbáltunk fényt vetni a könyvtörténeti kutatások sokféleségére.

Utaltunk arra is, hogy a könyvtörténet nem egy olyan diszciplína, amely az általános művelődéstörténeti kutatásoktól elválasztható lenne és végső soron a kutatási irányok célkitűzése is mindig általánosabb tanulságok elérése, például annak a történetnek a bemutatása, miként kapcsolódott a Kárpát-medence kultúrája az európai művelődéshez, annak szellemi áramlataihoz.

A magyarországi könyvtörténetnek Mohács épp olyan fordulópontja, mint a politika történetének. A Mohács előtti korszak kutatása másfajta felkészültséget, más módszereket igényel. A Fragmenta Codicum Kutatócsoport intézményként *Mezey László*, majd *Vizkelety András* vezetésével állt és áll e kutatások háttérében. Az a munka folytatódik e műhelyben, amelyet az egyes könyvtárakban őrzött középkori kódexállomány katalógusaival (*Bartoniék Emma*, *Julius Sopko*, *Szentiványi Róbert* stb.), illetve a tematikusan kiválogasztott középkori kódexanyag leírásával (*Radó Polikárp: Liturgikus kódexek*) kezdtek el. *Csapodi Csaba* és felesége, *Gárdonyi Klára* a *Bibliotheca Hungarica* sorozat kötetében, az *Ariadne* című kötetben, illetve a *Bibliotheca Corviniana*-ra vonatkozó számos könyvben foglalta össze azokat az ismereteket, amelyeket a témának szentelt életük során összegyűjtöttek. Ezekről a kutatásokról, a kodikológia művelődéstörténeti értelméről, a kódexek tartalmának megfejtéséről szólnak *Körmeny Kinga*, *Sarbak Gábor* és *Madas Edit* tanulmányai.

Fontos lett volna egy tanulmány a kódexek díszítéséről is. Erre a területre kevés magyarországi kutató merészkedik. Gárdonyi Klára összefoglaló írásai óta *Wehli Tünde* munkásságát kell e helyütt kiemelnünk.

Magyarországon a kéziratosságnak, a kéziratosságnak a korai újkor első századaiban nagyobb jelentősége maradt, mint a nyomdatechnika területén fejlettebb Nyugaton. *Baricz Zsolt* erről a jelenségről számol be az Iskolakultúra mostani számában, de külön ki kell emelnünk *Szelestei Nagy László* vállalkozásának a jelentőségét. Ő *A magyarországi egyházi könyvtárak 1850 előtti kézíratai* című katalógus-sorozatban (már tíz kötete megjelent) veszi számba a kéziratosságot (szövegmegjelölést) már nem csupán egy szakterületre összpontosítva, mint például *Stoll Béla* az énekeskönyvek leírásában.

A magyarországi nyomtatott könyvtermést a retrospektív nemzeti bibliográfia összeállításával regisztrálják. Intézményként e munkákat az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) fogja össze és irányítja. A munkacsoportot *Borsa Gedeon* szervezte, ma *Vásárhelyi Judit* irányítja. *Szabó Károly*, *Hellebrandt Árpád* és *Petrik Géza* alapvető bibliográfiáit minden területen meghaladta az idő. A magyarországi magyar és nem magyar nyelvű kiadványokat a *Régi magyarországi nyomtatványok* (RMNY) írja le, helyettesítve ezzel (ha elől 1700-ig) *Szabó Károly Régi magyar könyvtárának* (RMK) I-II. kötetit. Az RMK III. két volume már öt újabbal gyarapodott, tehát a magyar szerzőtől külföldön megjelent könyvek bibliográfiája is jelentősen gyarapodott. *Petrik* rendszeréhez hasonlóan az 1701–1800 közötti időszak nyomdatermését szerzői alfabetikus rendben veszi számba az új bibliográfia. *Apponyi Sándor Hungarika-katalógusát*, tehát a magyar témájú nem magyar szerzőjű, nem Magyarországon megjelent 1700 előtti könyvek bibliográfiáját is sok újabb tétellel tudta kiegészíteni a mai bibliográfia. E típusból kiemelkedik *Németh S. Katalin* katalógusa, amelyben a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek magyar vonatkozású kötetit mutatja be. A bibliográfiai számbavételt természetesen rengeteg ta-

nulmány és könyv megírása kíséri. *V. Ecsedy Judit* írása a mostani számban egy rövid összegezés ezekről a munkálatokról.

Nagyon kevés kódex, nyomtatott régi könyv vészelte át a megírását, illetve kiadását követő évszázadokat. Mohács után az addigi könyvállománynak mindössze 1%-ával számolnak a kutatók. A 99% elpusztult. Csaknem hasonló az a pusztulás, amely az 1700 előtt a Kárpát-medencében volt könyvanyagot érte. Mostani könyvtáraink régi könyveinek a többsége a 18. századból maradt fenn: vagy akkor nyomtatták, vagy akkor került Magyarországra. Nagyon fontos tehát ezeknek a könyveknek a katalógizálása, pontos nyilvántartása. *Farkas Gábor*, *Farkas, Keveházi Katalin* és *Varga András* esettanulmányai a katalógizálás modern módszereit mutatják be. Fontos kiemelni azonban, hogy e munkára – a régi könyvek katalógizálása – nagy hangsúlyt fektetnek valamennyi könyvtárunkban, s a mai Szlovákiában és Romániában is. Sorra jelennek meg azok a katalógusok, amelyek a ma megtalálható régi könyvekről adnak hírt.

Öröndetes módon ezek a katalógusok nagyobbbrészt már nem csupán a könyvek bibliográfiai leírását adják, hanem a kötetekben fennmaradt kéziratosságot is közlik. Bemutatják tehát azt az utat, hogy hogyan kerültek e könyvek a mostani helyükre (provenienciavizsgálat). Ezeknek a bejegyzéseknek a vizsgálata teszi lehetővé az olvasási szokások rekonstruálását, azt, hogy az olvasó hogyan vitatkozik a könyv szerzőjével, vagy éppen miben ért egyet vele. Jóllehet a kézírások bejegyzések vizsgálatáról nem közöltünk tanulmányt, megemlíjtük, hogy *Kulcsár Péter* vezetésével, illetve az OSZK RMNY csoportja irányításával szervezeten is folyik ezeknek a bejegyzéseknek a gyűjtése, *Dankanits Ádám* és *Konrad Gündisch* pedig Erdélyben több könyvet is kiadott ezeknek a bejegyzéseknek a tanulságairól.

A nyomtatott könyveket, csakúgy, mint a kódexeket, díszítették. A magyarországi könyvdíszítés történetének a megírását *Soltész Zoltánnétól* vártuk, sajnos, mostani tanulmánya már csak a halála után jelenik meg. Nagyon hiányzik az a kézikönyv,

amely az ő, 16. századra vonatkozó monográfiáját folytatná. Az illusztrációtörténet mellett jól elkülönült – sajnálatos módon ugyancsak kutató-utánpótlással küzdő – szakterület a könyvkötészet kutatása. *Rozsondai Marianne* mostani írása, alapvető kutatási folytatják, kiegészítik *Koroknay Éva* munkáját. Reméljük, hamarosan elkészül az a tankönyv, amelynek segítségével a régi könyves szakemberek elegendő ismerethez juthatnak e témakörben is.

Arról, hogy miként kerültek forgalomba az európai és a hazai nyomdák termékei, csak utalás szintű ismeretekkel találkozhat az Iskolakultúra olvasója. *Gárdonyi Albert* klasszikus írásai óta napvilágot látott egy népszerűsítő összefoglalás (*Kókay György*), de már készül a könyvkeresedelemről szóló tankönyv is (*Pavercsik Ilona*).

Miután a fennmaradt régi könyvek száma az egykori állományhoz képest elenyésző, különösen nagy jelentőséghez jutnak az olyan levéltári források, amelyek a könyvek egykori tulajdonlását, olvasását, egyáltalán használatát tanúsítják. A Magyar Könyvszemle, illetve a Történelmi Tár elindulásakor már számos ilyen tartalmú dokumentumot adtak közre. Módszeres összegyűjtésükre először *Iványi Béla* gondolt, de igazán szervezett kutatások csak 1980-ban indultak a cél megvalósítására. A mostani Szegedi Olvasmánytörténeti Munkaközösség tagjai lassan két évtizede szervezett keretek között végzik ezt a feltáró munkát, s a dokumentumok regisztrálására, kiadására, értelmezésére több könyv-, illetve füzet sorozatot hoztak létre, amilyen a *Könyvtártörténeti Füzetek; Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez; Olvasmánytörténeti Dolgozatok; A Kárpát-medence koraiújkori könyvtárai* (<http://www.bibl.u-szeged.hu/eruditio>). Az így feltárt forrásanyag az országban sok szakembernek nyújt megfelelő alapot ahhoz, hogy ki-ki saját szakterületének könyves kultúrájáról immár szélesebb dokumentumbázison adjon elemzést. *Szabó Béla, Varga András, Domokos György, Hausner Gábor* és *Veszprémy László* tanulmányai az Iskolakultúrában ilyen alapon születtek.

M. I.

Irodalom

Nem ismételjük meg az Iskolakultúra említett számaiban megjelent tanulmányok után közölt irodalomjegyzékeket!

A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-ig. Szerk.: KOVÁCS MÁTÉ. Bp. 1963. (Nemzeti Könyvtár.) Szele Béla bibliográfiájával.

CSAPODI CSABA–CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA: *Ariadne. A középkori magyarországi irodalom kéziratának lelőhelykatalógusa.* Bp. 1995. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 34.)

CSAPODI CSABA–CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA: *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. I–III. kötet.* Bp. 1988–1994. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 23., 31., 33.)

CSAPODI CSABA–TÓTH ANDRÁS–VÉRTESY MIKLÓS: *Magyar könyvtártörténet.* Bp. 1987.

CSAPODI CSABA: *The Corvinian Library. History and Stock.* Bp. 1973. (Studia Humanitatis 1.)

DANKANITS ÁDÁM: *XVI. századi olvasmányok.* Bukarest 1974.

GÁRDONYI ALBERT: *Magyarországi könyvnyomdázat és könyvkeresedelem a 18. században.* Bp. 1917.

GULYÁS PÁL: *A könyv sorsa Magyarországon 1–3.* Bp. 1960–1961.

HOFFMANN EDIT: *Régi magyar bibliofilmek.* Bp. 1929. Hasonmás kiadás: Wehli Tünde kiegészítésével: Bp. 1992. Mutató a kötethez: *Ars Hungarica*, 1995, 3–24. old.

JAKÓ ZSIGMOND: *Írás, könyv, értelmiség.* Bukarest 1976.

KELECSÉNYI GÁBOR: *Múltunk neves könyvgyűjtői.* Bp. 1988.

KÓKAY GYÖRGY: *A könyvkeresedelem Magyarországon.* Bp. 1997.

KOROKNAY ÉVA: *Magyar reneszánsz könyvkötések. Kolostori és polgári műhelyek.* Bp. 1973. (Művészettörténeti Füzetek. 6.)

MONOK ISTVÁN: *A könyv- és könyvtártörténeti kutatások helyzete és finanszírozása. A szegedi könyvtörténeti kutatások 1980–1995.* (Esettanulmány.)

Könyvtári Figyelő, 1996. 2. sz., 23–29. old.

NEMÉNYI LÁSZLÓ: *A magyar könyvtörténetírás irodalma. Ajánló bibliográfia.* Székesfehérvár 1976.

Régi könyvek és kéziratok. Összeállította: PINTÉR MÁRTA. Bp. 1974.

Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai. 1–10. Szerk.: SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ. Bp. 1979–1994, OSZK (a sorozat folytatódik!)

STOLL BÉLA: *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája 1565–1840.* Bp. 1963.

SZARVASI MARGIT: *Magánkönyvtárak a XVIII. században.* Bp. 1939.

Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Szerk.: SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ. Bp. 1989. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Új sorozat 3. kötet.)

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: „Mivelhogy magad írást nem tudsz...” Bp. 1996.

Petőfi S. János–Benkes Zsuzsa

A verbális szövegek kreatív megközelítése szövegtani keretben (I.) 3

Forgács Anita

„...e lant még érdemesebbet, mint tanítóját, nem zengett úgysem időig” 12

Takács Géza

Egy szabad iskola problémái (IV.) 18

Nagy József

Az érdekérvényesítő szociális képességek rendszere és fejlesztése 34

Madas Edit

Középkori bibliafordításainkról 48

V. Ecsedy Judit

Rejtett nyomdák 55

Soltész Zoltánné

A magyarországi könyvdíszítés a 15–17. században 63

Rozsondai Marianne

A könyvkötéstörténeti kutatások jelentősége 70

Baricz Zsolt

Kéziratos könyvkiadás Erdélyben 77

Paul Budra

A Magisztrátusok Tükre és az olvasópolitika 80

Keveházi Katalin

Biblia 5.0 89

Horváth Pál

A Bibliáról – több szempontból 92

Bajági Rita

Új könyv – régi irodalom 97

Grüll Tibor

A Könyvek Könyve – irodalomórán 99

Monok István

Régi magyarországi nyomtatványokról – németül 112

A magyarországi könyvtörténeti kutatásokról 114